

NOGAY TÜRKÇESİNİN ÜNLÜ DÜZENİ

Nogay Türkçesinin ünlü sisteminde sekiz tane normal uzunlukta ünlü bulunmaktadır:

/a /, /e /, /ı /, /i /, /o /, /ö /, /u /, /ü /

Ancak Nogay Türkçesinin ünlü sistemini kuran gramerlerde de genellikle dokuz tane ünlü fonem belirlenir³⁸. Söz konusu dokuzuncu fonem açık e; /ä/ ünlüsüdür. Kazak ve Karakalpak Türkçesinde de bulunan /ä / ünlüsü, başlıca Arapça ve Farsça'dan giren kelimelerde rastlanan alıntı bir sestir³⁹: *äreket, älemet, mälek, däri, äceyip* vb.

Nogay Türkçesinde ise *äkel-* < *alıp kel-* 'getirmek', *äper-* < *alıp ber-* 'vermek, teslim etmek' gibi bazı birleşik gövdelerde ve az sayıda bazı başka kelimelerde bulunur⁴⁰: *äpte* 'abla', *bäpiy* 'ördek', *äşe* 'elbette, tabii, evet', *käpkeyüw* 'kendini beğenmek, kurulmak', *mämike* 'mıymıntı', *tätli* 'tatlı', *täwesüw* 'bitirmek', *mämetekey* 'yabanî hindiba' vb.

Nogay Türkçesinin ağızlarında /ä/'nin bulunduğu kelimeler yaşlı kuşağın ve hanımların dilinde /a/ ünlüsü iledir⁴¹: *akel-* / *äkel-*, *aper-* / *äper-*, *arıw* / *ärüw*, *azirlen-* / *üzirlen-* vb.

Nogay Türkçesinde ünlülerin iştirik ve söyleyiş özellikleri diğer fonemlerde de görüldüğü üzere en çok Kazak ve Karakalpak Türkçesi ile uygunluk ve yakınlık arz eder⁴².

Düz-geniş ön dil ünlüsü /e/ kelimedede bütün konumlarda bulunur. Baskakov, bu sesin ağızlarda ilk ses durumunda iken dağılımlı olarak /^ye/ veya /^le/ tarzında söylendiğini; ^y*er* 'erkek, koca', ^y*erteñgi* 'hikaye' vb., söz içinde ise bazen /'e/ tarzında damaksız

³⁸*Grammatika nogayskogo yazıka*, çast I *Fonetika i morfologiya*, (Red.) N.A. Baskakov, Çerkessk 1973, s. 20.

³⁹Baskakov, N.A., *Oçerk grammatiki nogayskogo yazıka (Fonetika, Morfologiya, Sintaksis)*, *Nogaysko-russkiy slovar'*, Moskva 1963, s. 502.

⁴⁰*Grammatika nogayskogo yazıka*, çast I *Fonetika i morfologiya*, (Red.) N.A. Baskakov, Çerkessk 1973, s. 23.

⁴¹Baskakov, N.A., *Nogayskiy yazık i ego dialekti*, Moskva-Leningrad 1940, s. 9.

⁴²Baskakov, N.A., *Tjurkskie yazıki*, Moskva 1960, s. 142, 164.

telaffuz edildiğini; *b'es* ‘beş’, *b'er-* ‘vermek’ vb. dile getirmiştir. Ancak Nogay Türkçesinde ön ses durumundaki /^ye-, ¹e-/ , Kazak ve Karakalpak Türkçelerindeki gibi düzenli ve özellikli değildir⁴³. /o/ ve /ö/ ünlüleri de bazen söz başında iken yükselen diftong niteliğini alır. Baskakov Nogay Türkçesinde ilk ses durumundaki /^uo-, ^uö-/’nün de tıpkı /^ye-, ¹e-/ gibi daha çok ağızlarda yaşlı kuşak ve hanımların dilinde, nadiren rastlanan bir durum olduğunu söylemiştir.

Grammatika nogayskogo yazıka’da ise ön ses durumundaki /ö/ ünlüsünün eğer üzerinde vurgu varsa /^uö-/ tarzında bir yükselen diftong niteliğinde söylendiği, vurgusuz olduğu takdirde söz başındaki /ö/’nün böyle bir diftong özelliği taşımadığı ifade edilmiştir: ^uöz ‘kendi öz’, ^uörme ‘örme (emir)’, ^uötpö ‘geçme (emir)’ fakat *örmö* ‘örülmüş, örme’, *ötüw* ‘geçme, geçiş, geçmek’, *özgö* ‘başka’ vb.⁴⁴, aynı yerde /o/ ünlüsü için böyle bir tespit yapılmamakla beraber benzer örnekler verilmiştir; ^uol ‘o’, ^uonsız ‘onsuz’, ^uoñma ‘onma (emir)’, ^uozba ‘bırakma (emir)’ vb.

Nogay Türkçesinde bütün dar ünlüler, Kazak ve Karakalpak Türkçesinde olduğu gibi kısa ve yarı dar (veya yarı geniş) niteliktedir. /o/, /ö/, /u/, /ü/ ünlüleri yazı dilinde ilk heceden ileride gösterilmez, ancak konuşmada ve ağızlarda özellikle /u/, /ö/, /ü/ ünlüleri düzenli olarak ilk heceden ileride de işitilir:

ötpök ‘ekmek’ (yazıda: *ötpek*), *örmökşen* ‘örümcek’ (yazıda: *örmekşen*), *kömököyle-* ‘boğmak’ (yazıda: *kömekeyle-*), *ölön* ‘ot’ (yazıda: *ölen*), *kögörşin* ‘güvercin’ (yazıda: *kögerşin*), *tömön* ‘alçak’ (yazıda: *tömen*), *urluq* ‘tohum’ (yazıda: *urlıq*), *qulluqşı* ‘işçi’ (yazıda: *qullıqşı*), *sürgün* ‘sürgün, sürülme’ (yazıda: *sürgin*), *köpür* ‘köprü’ (yazıda: *köpir*), *kümüs* ‘gümüş’ (yazıda: *kümis*) vb.

Kısa ve yarı dar nitelikteki /ı/ ve /i/ ünlülerinin vurgusuz hecelerde zayıfladığı dikkati çeker: *q(i)zil*, *q(i)ldım*, *b(i)lek*, *t(i)lek*, *t(i)si* ‘onun dişi’ vb.

Konuşma dilinde bazı kelimelerde /y/ ünsüzü önünde yer alan /ü/ ünlüsü /i/ biçiminde telaffuz edilir: *iykön* ‘büyük’ (yazıda: *üyken*), *iygö* ‘eve’ (yazıda: *üyge*), *biytip* ‘böyle’ (yazıda: *büytip* < *bulay etip*) vb.

⁴³Dmitriyev, N.K.(Red.), F.G. İshakov, “Harakteristika otdel'nih glasnih sovremennih tyurkskih yazıkov”, *İssledovaniya po sravnitel'noy grammatike tyurkskih yazıkov*, Fonetika, Moskva 1955, s. 81.

⁴⁴*Grammatika nogayskogo yazıka*, çast I *Fonetika i morfologiya*, (Red.) N.A. Baskakov, Çerkessk 1973, s. 27.